

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Василевич В.В.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

УДК 343.9.01

Актуальність теми. Злочинність як соціально-правове явище характеризується низкою ознак, притаманних тільки їйому. Загальновідомо, що злочинність є соціальною тому, що в її основі лежать соціально-економічні закони, зумовлені сукупністю сформованих виробничих відносин і характером продуктивних сил. Більш того, злочинність у цілому породжується детермінантами, що мають соціальний характер [12, с. 25] – це вимагає аналізу злочинності на рівні міста, району тощо здійснювати шляхом вивчення кримінологічної ситуації, а не оперативної обстановки, так як останнє є лише елементом (частиною), що складає зміст першого поняття.

При такому підході будуть піддаватись аналізу, оцінці та прогнозу усі об'єкти кримінологічного спрямування: детермінанти злочинності, інші предмети, явища і процеси, включаючи економічного, демографічного, ідеологічного та іншого порядку, що знаходяться в прямому чи опосередкованому зв'язку зі злочинністю [1, с. 47-48]. При цьому, як вірно зробив висновок В.І. Шакун, досить важливо при аналізі злочинності враховувати демографічні, урбанізаційні процеси та їх впливи на злочинність [15, с. 185-186].

Аналіз досліджень даної проблеми. В минулі роки деякі питання оцінки та аналізу кримінологічної ситуації піддавались дослідженняю, що породжувало існування великої кількості цікавих та цінних думок, окремих теорій.

Окрім питання оцінки та аналізу кримінологічної ситуації її вивчали такі вчені як: О.О. Бандурка, В.І. Борисов, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, В.В. Лунєєв, В.І. Шакун та ін.

Постановка мети. Незважаючи на наявність наукових праць, присвячених розгляду проблеми, практика яскраво свідчить про відсутність робіт, в яких би детально розглядалися питання аналізу й оцінки кримінологічної ситуації. Тому, метою статті є з'ясування змісту поняття «кримінологічна ситуація», характеристика елементів, які складають зміст даного поняття, а також визначення структурно-системних елементів, які визначають оцінку кримінологічної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Вивчення наукових і практичних джерел, серед видів кримінологічного аналізу найбільш поширеним є аналіз

кrimінologічної ситуації.

Щодо терміну «кrimіnologічна ситуація», то однозначності думок щодо змісту даного поняття в науковій літературі немає. У зв'язку з цим вірно зробив висновок А.П. Закалюк, про те, що в доктринальних джерелах та на практиці вживается термін «кrimіnologічна обстановка» [9, с. 58]. Зокрема, нормативними актами МВС України на міські, районні та обласні органи внутрішніх справ покладено обов'язок проводити аналіз оперативної обстановки у визначені строки та з таких питань:

1) поточний аналіз за чергову добу, декаду. При цьому кожен із цих видів аналізу оперативної обстановки має свої конкретні цілі та відмінності;

2) помісячний аналіз;

3) поквартальний, піврічний та річний аналіз.

Проте зазначені аналізи носять суто відомчий (оперативно-службовий) характер і не в повній мірі відображають стан кrimіnologічної ситуації як у тому чи іншому районі, так і в цілому в державі. Як результат, щорічно в Україні кількість злочинів є сталою (у межах незначної похибки у бік зменшення або збільшення) [2, с. 21], так як у повній мірі не встановлюються детермінанти (від лат. determinans – той, що визначає, обмежує) їх виникнення та інші складові елементи, що складають зміст предмету кrimіnologії [10, с. 13].

У той самий час, цілком очевидним є висновок, що при кrimіnologічному підході злочинність слід аналізувати, по-перше, одночасно в контексті умов зовнішнього для людини середовища та характеристик самої людини; по-друге, не як одномоментний акт (що здійснюється у ході аналізу оперативної обстановки), а як певний процес, що розгортається в просторі та часі.

Аналогічний підхід можна знайти і в роботах Д.А. Шестакова, який небезпідставно вважає, що теоретично не можна виключити існування людей, які зовсім не скильні до вчинення злочинів, чого не можна сказати про суспільство: якщо злочинність певної людини в принципі може дорівнювати нулю, то злочинність суспільства завжди має абсолютну величину [14, с. 15-16]. Саме тому, як правильно зробив висновок В.В. Лунєєв, вихід з кrimіnального «капкану», у який загнало себе людство, лежить в розширенні та поглибленні кrimіnально-правового контролю над протиправною поведінкою; контролю кrimіnально-правового та кrimіnологічного, при пріоритетності останнього, як найбільш радикального і ефективного [13, с. 475].

Проте, в науці існують й інші думки з цього приводу. Зокрема, не сприйняття вченими розуміння злочинності як властивості суспільства по його вихідних позиціях поділяється в доктринальних джерелах на два різновиди – ідеологічний та детермінаційний [14, с. 16-17].

Ідеологічне заперечення пов'язане із невід'ємним від марксистських традицій в радянській кrimіnologії так званим класовим розумінням злочинності. При такому розумінні злочинності, як правильно зазначає

П.І. Гришаєв, ігноруються якісні відмінності злочинності в державах з різним соціальним устроєм [5, с. 24].

Детермінічне несприйняття поняття злочинності ґрунтується на тому, що у ньому як властивості суспільства породжувати злочини відсутні вказівки на ознаки визначеного предмета і мова йде не про злочинність, а про її причини [11, с. 53-54].

Проте і перших, і других авторів об'єднує висновок про те, що саме злочинність як властивість суспільства відтворювати злочинність залишається незмінною, вона на диво є живучою і як би знаходить в нових умовах нові причини для нових злочинів [14, с. 20].

Таким чином, при аналізі ОВС оперативної обстановки зазначені прояви злочинності не враховуються, у зв'язку з цим рівень її оцінки та прогнозу є такими, що не в повній мірі відображають реальний стан правопорядку в окремо взятому населеному пункті, регіоні та в цілому в державі. З цього випливає, що при вивчені станову злочинності ОВС та інші правоохоронні органи мають використовувати таке поняття як кримінологічна ситуація.

І хоча в науковій літературі ця правова категорія чіткого визначення не має, виходячи із запропонованих вченими поглядів на її зміст можемо сформулювати наступне поняття "кримінологічної ситуації" - ... "Це такий стан злочинності, що склався на певній території (населеному пункті, регіоні, державі) за певний період часу (добу, декаду, місяць, квартал та ін.) у результаті дії різноманітних причин та умов політичного, економічного, ідеологічного, правового, соціально-демографічного та іншого характеру, що визначають її зміст та особливості, а також інформаційне забезпечення та заходи боротьби з цим явищем".

Отже, системо утворюючими елементами, що складають зміст даного поняття, є: стан злочинності (рівень, структура, динаміка, географія та ін.); певна територія – адміністративні межі діяльності правоохоронних органів (місто, район, область та ін.); статистичні періоди звітності; детермінанти злочинності - сукупність причин та умов, що породжують та сприяють вчиненню злочинів в окремо взятому населеному пункті чи регіоні; стан інформаційного забезпечення зазначеного явища; стан реалізації заходів боротьби зі злочинністю в межах окремо взятого населеного пункту чи регіону.

Статистична сукупність цих ознак (іх проявів у реальності) дає, таким чином, уяву про криміногенний потенціал суспільства [4, с. 335] (у даному випадку – про криміногенну ситуацію), а саме – про те, яка частина та які прошарки населення найбільше концентрують цей потенціал, чому і які суспільні відносини його зменшують чи збільшують, а також, які необхідно здійснити заходи для його зниження. Це, у свою чергу, виступає додатковим аргументом видозміні нормативних актів правоохоронних органів у частині, що стосується обов'язкового аналізу не оперативної обстановки, а криміногенної ситуації, виходячи з того, що останній термін є більш об'ємним

та об'єктивним при відображені реалій, пов'язаних із злочинними проявами на певній адміністративно-територіальній одиниці держави.

З іншого боку, такий підхід на практиці дозволить наповнити реальним змістом плани соціально-економічного розвитку та місцеві бюджети, що складаються в регіонах, так як буде спрямований на подолання, нейтралізацію, блокування тощо детерміnantiv злочинності. У цьому випадку результативність цього напрямку, як вірно зробив висновок В.І. Борисов, багато в чому буде залежати не тільки від законодавства й узгодженої діяльності правозастосовних та правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, а й головним чином від соціально-економічного стану, моралі та правової культури суспільства і від природного бажання більшості громадян позбутися злочинності [3, с. 306].

У зазначеному контексті варто по-іншому підійти й до оцінки та прогнозу кримінологічної ситуації. При цьому важливе (якщо не вирішальне) значення мають наступні фактори:

1) повнота реєстрації в правоохоронних органах, зокрема в ОВС, заяв та повідомень про злочини та інші події, що мали місце на обслуговуваній адміністративно-територіальній одиниці.

Мова йде про зниження рівня латентності (від лат. *latens* (*latentis*) - прихований) злочинності, особливо тієї її частини, що детермінується поведінкою посадових осіб правоохоронних органів, які з тих чи інших причин не реєструють в офіційних матеріалах обліку отриману від різних суб'єктів (фізичних і юридичних осіб) інформацію про злочин та пригоди [7, с. 47].

2) повнота доведення заяв та повідомень до певних виконавців або керівників відповідних підрозділів органу та його керівництва для реагування на зазначену інформацію.

Як свідчить практика, кримінологічна інформація є обов'язковим компонентом у боротьбі зі злочинністю. Проте всупереч теорії та практики боротьби зі злочинністю, що виробили ряд вимог, яким має відповідати кримінологічна інформація, суб'єкти її отримання не завжди їх дотримуються, ігноруючи як формально-визначені в нормативно-правових актах, так і неформальні правила використання даного виду соціальної інформації. Особливо це актуально в контексті змісту такої вимоги, як відповідність інформації компетенції суб'єкта її отримання.

3) стан реагування на повідомлення про злочини та пригоди та отримані при цьому результати, включаючи інформацію про затриманих осіб; вилучені речові докази; транспортні засоби; виявлені трупи; про потерпілих від злочинів, яких доставлено в територіальні органи охорони здоров'я, або про осіб, яким надано іншу допомогу тощо.

При цьому, як вірно зробили висновок Л.М. Давиденко та О.О. Бандурка, оцінка рівня, структури та динаміки злочинності в певному регіоні, місті, районі тощо повинна здійснюватись з урахуванням латентності злочинності

[6, с. 41-43].

4) визначення повідомень, за якими відсутні відомості щодо результатів реагування та є необхідність у проведенні заходів останнього.

Така діяльність, як показує практика, є результатом службової недбалості посадових осіб правоохранних органів, які не виконують або не належним чином виконують свої функціональні обов'язки.

5) відомості про розкриті злочини, а також про злочини, що залишилися не розкритими.

Як у зв'язку з цим вірно зробив висновок В.І. Борисов, розв'язання завдань державної політики боротьби зі злочинністю, особливо в застосуванні кримінального законодавства, не може обмежуватись питаннями якості й дієвої ефективності останнього [3, с. 311-312]. Досягнення необхідного для суспільства стану безпеки від злочинних посягань можливе лише шляхом широкого і комплексного поєднання заходів боротьби зі злочинністю, що мають бути відображені в інформації про розкриті та нерозкриті злочини, а саме: організаційно – правових і адміністративно – управлінських (як прояв державної волі); соціально – економічних, культурних та природно-людських (як розвиток суспільства та людини); спеціально – законодавчих; методологічно – правових; кримінологічних (загальних та видових).

Серед сучасних проблем, пов'язаних з інформацією про розкриті (нерозкриті) злочини та їх розслідуванням, В.А. Журовель небезпідставно виділяє наступні:

а) уніфікацію сучасних поглядів на сучасну криміналістичну методику як науково – практичну категорію;

б) модернізацію існуючих і розроблення нових методичних рекомендацій з розслідування тих чи інших категорій злочинів на підставі запровадження універсальної, базової моделі розслідування злочинів, ситуаційного підходу, що дасть можливість більш ефективно оцінювати кримінологічну інформацію та кримінологічну ситуацію;

в) викладення відповідних методичних рекомендацій у найбільш доступній для сприйняття формі, в тому числі й у вигляді певних програм розслідування й алгоритмічних схем дій слідчого, що реалізується на базі сучасних комп'ютерних технологій та має враховувати особливості реалізації кримінологічної інформації та використовуватись для стабілізації кримінологічної ситуації на певній адміністративно – територіальній одиниці [8, с. 362-363].

6) відомості стосовно вжитих заходів по інформації та їх результатів щодо злочинів та інших правопорушень, які були вчинені та зареєстровані правоохранними органами.

Як показує практика, з цих питань існує ряд суттєвих проблем, зміст яких можна відобразити через наступні статистичні дані:

щороку суди виносять виправдані вироки, - якими визнають невинними від 270 до майже 1000 осіб щорічно;

щорічно тільки 70% ухвал про усунення причин та умов злочинів виконувались правоохоронними та іншими органами;

щорічно тільки 39% постанов судів про привід учасників кримінального судочинства виконуються ОВС та ін.

Все це свідчить не тільки про низький рівень реалізації заходів по отриманій про злочини та пригоди інформації, але й створює додаткові проблеми по стабілізації криміногенної ситуації як в цілому в Україні, так і в конкретно взятому населеному пункті та регіоні.

7) відомості про факти, щодо яких потрібні заходи з'ясування обставин, що привели до їх вчинення або сприяли останньому, та які потребують реагування з метою запобігання продовження дій, вчинення повторних правопорушень.

Практична реалізація даного фактору є теж не простою. Зокрема, як свідчить статистика, місцеві суди всупереч обов'язку, що визначений в ст. 23-2 КПК України "Окрема ухвала (постанова) суду" щорічно виносять лише 6 тис. таких рішень про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, що становить 3,2% від кількості кримінальних справ, провадження в яких було закінчено [2, с. 23].

Що стосується оцінки кримінологічної ситуації, то варто відзначити, що у наукових джерелах немає одностайноті та чіткого визначення даного поняття. Виходячи зі змісту терміну «оцінка», що визначений у тлумачних словниках, то під оцінкою кримінологічної ситуації слід розуміти діяльність відповідних суб'єктів (науковців, посадових осіб правоохоронних органів тощо), що спрямована на визначення стану, динаміки та рівня злочинності в певному населеному пункті (регіоні та ін.) за звітний період, з урахуванням дій різноманітних причин та умов політичного, економічного, ідеологічного, правового та іншого характеру, а також стану інформаційного забезпечення та боротьби з цим явищем, що визначають його зміст.

Отже, структурно – системними елементами зазначеного поняття є:

1) діяльність, тобто функціонування (праця, дія) певного суб'єкта пізнання злочинності;

2) відповідні суб'єкти діяльності – науковці у силу їх соціального статусу; практичні працівники правоохоронних органів і суду у контексті виконання своїх функціональних обов'язків, зокрема завдань по збиранню та оцінці статистичних даних про злочинність; інші суб'єкти (суб'єкти законодавчої ініціативи, представники громадськості, включаючи і міжнародні організації та ін.);

3) стан, динаміка, рівень злочинності та інші її показники, що є загальновизнаними як в науці, так і на практиці.

4) певний об'єкт дослідження (населений пункт, регіон та ін.);

5) кримінологічна ситуація – як певний стан злочинності, що склався в результаті дій різноманітних причин, що породили, та умов, які сприяли вчиненню злочинів на об'єкті дослідження (оцінки, аналізу тощо);

6) інформаційне забезпечення зазначеної діяльності (реєстраційна

дисципліна статистична звітність, діяльність ЗМІ);

7) стан боротьби зі злочинністю на об'єкті дослідження злочинності (правові, організаційні, технічні та інші можливості правоохоронного органу які застосовуються по запобіганню злочинам їх розкриттю та подоланню суспільно небезпечних наслідків злочинності).

Висновки. З огляду на вищезазначене слід констатувати, що такий волонтеризм (від лат. *voluntarius* – залежний від волі) службових і посадових осіб правоохоронних органів і суду щодо оцінки кримінологічної інформації та результатів її реалізації знижує їх потенціал у боротьбі зі злочинністю та ускладнює або залишає сталою ту кримінологічну ситуацію, що склалась за певний період часу у відповідному населеному пункті, регіоні і т. ін.

Звичайно, при такому підході варто розраховувати на якісні зміни в структурі, динаміці та інших показниках злочинності, а тому варто по-новому оцінювати зміст та можливості реалізації кримінологічної інформації на практиці, так як остання, як обґрунтовано прийшов до висновку А.П. Закалюк є не тільки засобом формування і реалізації державної політики і державних програм у галузі запобігання злочинам, але й засобом кримінологічного прогнозування, що є проявом прогностичного характеру кримінологічної інформації.

1. Алексеев А.И., Герасимов Р.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. / А.И. Алексеев, Р.И. Герасимов, А.Я. Сухарев / Монография. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – 496 с.
2. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2009 . - №5. – с. 19-34.
3. Борисов В.І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки / В.І. Борисов // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип.100. – с. 305-312.
4. Голіна В.В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления / В.В. Голіна // Проблемы законности: Респ. міжвідом. наук. зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – с. 324-336.
5. Гришаев П.И. Структура пагиной причины преступности. / П.И. Гришаев. – М.: Юрид. лит., 1984. – 126 с.
6. Давыденко Л.М., Бандурка А.А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы. / Л.М. Давыденко, А.А. Бандурка: Монография. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 302 с.
7. Джужка О.М., Моисеев С.М., Василевич В.В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). / О.М. Джужка та ін. - Навчальний посібник. – К.: Аттика, 2001. - 368 с.
8. Журавель В.А. Актуальні проблеми криміналістичної методики розслідування злочинів / В.А Журавель // Проблемы законности: Респ. міжвідом. наук. зб.–Х.: Нац. юрид. акад. У-ни, 2009. – Вип. 100. – с. 362-375.
9. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. / А.П. Закалюк. - У 3-х кн. – К.: Видавничий Дім "Ін Юр", 2008. – Кн. 3: Практична кримінологія. – 320 с.
10. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. / А.П. Закалюк. - У 3-х кн. – К.: Видавничий Дім "Ін Юр", 2008. – Кн. 1.: Теоретичні

- засади та історія кримінологочної науки. – 424 с.
11. Криміногія. Общая часть: Учебник / Под ред. В.В. Орехова. – СПб.: Лань, 1992. – 362 с.
12. Криміногія: Навч. посібник / О.М. Джусжа, В.В. Василевич, О.Г. Кант та ін.; за заг. ред. О.М. Джусжи. – К.: Аттика, 2009. – 312 с.
13. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции мировой криминологический анализ / В.В. Лунеев / Ин-т час. и права Рос. АН. – М.: НОРМА, 1997. – 498 с.
14. Преступность среди социальных ..... Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д.А. Шестакова. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. – 353 с.
15. Шакун В.І. До питання про вплив демографічних процесів на злочинність / В.І. Шакун // Теоретичні та практичні проблеми використання криміналістики і судової експертизи у розкритті та розслідуванні злочинів. – К.: НАВСУ, 1996. – с. 185-199.

Василевич В.В. Теоретико-прикладні аспекти аналізу та оцінки кримінологочної ситуації

У статті розглядається аналіз кримінологочної ситуації як один із видів кримінологочного аналізу та елементи, які його складають. Також характеризується зміст та складові поняття «оцінка кримінологочної ситуації».

Ключові слова: злочинність, кримінологочна ситуація, кримінологочний прогноз, кримінологочний аналіз.

Василевич В.В. Теоретико-прикладные аспекты анализа и оценки криминологической ситуации

В статье рассматривается анализ криминологической ситуации как один из видов криминологического анализа и элементы, которые его составляют. Также характеризуется содержание и составляющие понятия «оценка криминологической ситуации».

Ключевые слова: преступность, криминологическая ситуация, криминологический прогноз, криминологический анализ.

Vasilevich V.V. Theoretical and applied aspects of analysis and evaluation of criminological situation

In the article is examined the analysis a criminology situation as one of types of criminology analysis and elements which make him. Maintenance is also characterized and component concepts «estimation of criminology situation».

Key worlds: criminality, criminology situation, criminology prognosis, criminology analysis.

Дегтярьова І.В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 150-1 КК УКРАЇНИ

УДК 343.627(477)

Актуальність даної теми обумовлена недостатнім рівнем дослідженості кримінально-правової характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 150-1 КК, що може негативно впливати на його кримінально-правову кваліфікацію.